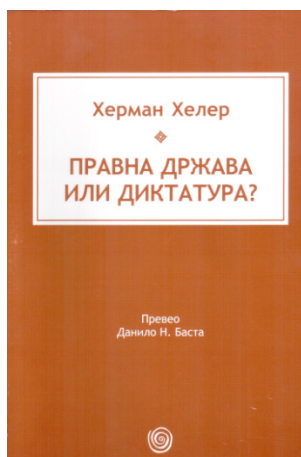

УДК 321.01+32(4)“1918/1945”
(049.3)

Душан Достанић

*Институт за политичке
студије, Београд*

ПРАВНА ДРЖАВА ИЛИ ДИКТАТУРА?

Приказ књиге: Хермана Хелера, *Правна држава или диктатура?*, превео Данило Н. Баста, Досије, Београд, 2011, 39. стр.

У првом моменту може деловати чудно како смо се одлучили за приказ једне невелике књиге, која нема ни четрдесет страница текста. Међутим, име њеног аутора и његов значај за савремено политикологију, као и чињеница да је ово прво Хелерово (Hermann Heller) дело које се појављује на српском језику, сугеришу да би била велика штета када би чак и овако мала књига остала непредстављена.

Заједно са Рудолфом Смендом, Хансом Келзеном, Максом Адлером и Карлом Шмитом Херман Хелер спада у најбитније правно-политичке теоретичаре Вајмарске Републике. Он у својим делима полемише пре свега са Шмитом и Келзеном. Посебно је интересантно његово ошто супротстављање Шмиту које је кулминирало 1932. године у процесу Прусија против Рајха, када је Хелер заступао социјалдемократе, а Шмит владу у Берлину. Због Хелерове преране смрти, његово највеће односно животно дело *Учење о држави* остало је недовршено. Међутим, управо овакњига важи за једно од најважнијих дела која су допринела заснивању политикологије у Немачкој након Другог светског рата. Тако Хелер данас важи за „оца немачке политичке науке“. У политичком смислу, Хелер је припадао немарксистичком делу социјалдемократске партије, и залагао се за потпуну интеграцију пролетаријата у социјалну, културну и политичку структуру националне државе. Сматрао је да класна структура друштва неодржива, те да је потребно развијати демократску и социјалну, правну државу.

Оптирање за социјалну, правну државу основни је мотив књиге која је пред нама. Хелеров основни циље је да докаже да диктатура није никаква алтернатива правној држави, те да грађанска класа, зарад

свог опстанка, али и опстанка националне културе мора прихватити социјалну државу и рационализацију социо-економских односа. Такође, у одређеном смислу, ова књига представља полемику са Шмитом као заступником тезе да је правна држава застарела те да је њена замена диктатуром већ извесна ствар. Хелер је посебно критичан према Шмитовом схватању о непротивречности између демократије и диктатуре. Поред полемике са Шмитом Хелер жели да разобличи мисао немачке конзервативне револуције, антибуржоаске буржоазije, односно оног слоја којисе у мржњи према закону и правној држави напаја ничеовским ирационализмом, херојизмом и религијом генија прижељкујући владавину чврсте руке. Тај део грађанства не жели више сигурност и нужност правног поретка, већ пустоловину, романтичну опасност и чудо. Хелеров закључак је да грађанство које прижељкује диктатуру заправо пориче своје духовно биће као и егзистенцијалне услове свог друштвеног живота. „Оно пориче своје сопствено духовно биће и баца се у наручје једног ирационалног неофеудализма“ (стр. 16). Без правне државе и прорачунљивости грађанство не може ни економски преживати.

Са друге стране, Хелер и овим списом побија Келзена и његову чисту теорију права. Он тврди да је Келзен погрешно

разумео идеју правне државе, која код њега постаје празни формализам и технизација. Хелер циља на Келзена када каже: „Празне апстракције тога номократског мишљења не мало доприносе томе да унапређују идеју диктатуре управо међу омладином која трага за моралним образложењем и која је гладна стварности“ (стр. 15). Другим речима, колико правну државу угрожавају напади оних који прижељкују диктатуру (крвожедни ирационалисти), исто толико јој сметају и они који може бити мисле да је бране (бескрвни рационалисти), али који су је потпуно погрешно разумели. Таква одбрана правне државе заправо само погодује диктарорским аспирацијама.

Хелер свој спис започиње краћим разматрањем социјалних, политичких и духовних основа правне државе. Она је настала културним развитком, све већом поделом рада и с тим повезаном међузависношћу друштвених група, што је изискивало већу сигурност саобраћаја и већу правну сигурност. Сигурност је могуће остварити већом прорачунљивошћу и планским карактером друштвених односа. Правна држава настала је као резултат друштвене рационализације, путем све већег законодавства „тј. свесног прописивања правила за друштвено делање, која правила су за све већи круг лица и ствари искључивала самопомоћ у корист централног прописивања

и примењивања норми“ (стр. 7). Паралелно са тим дошло се до свести да се не може дозволити концентрација власти у једној тачки, односно да ће пре или касније неконтролисана власт довести до непрорачунљивости и самовоље. До веће правне сигурности могло би доћи једино ако би народ преко свог представништва, сам себи доносио законе и тако био гарант сопствене слободе.

Хелер је светан не само друштвено-политичког развоја правне државе него њене идејне историје, која сеже у доба Ренесансе. Реч је о идеји да је слобода могућа једино под законом, али да и тај закон мора поседовати одређени квалитет. Закон постаје деперсонализован, он више није воља бога или монарха, него „норма уздигнута изнад сваке воље и сваке самовоље; садржина тих закона хоће да се у све већој мери прочита из оностраног и умом сазнатљивог бића природе и друштва“ (10). Носилац овог идеала правне државе било је грађанство, класа која је имала посед и образовање. Хелер признаје да је у то време грађанство успело да осигура своју хегемонију, јер је демократија била ограничена на образовање о посед. Организовани и развијени капитализам уздрмао је ову идиличну слику. Увећани и освешћени пролетаријат испоставља своје захтеве и захтева своје учешће у доношењу закона. Али Хелер увиђа

да правно-политички равноправан пролетаријат постаје опасан за грађанство. Угрожено грађанство почиње да сумња у сопствене идеале. Материјална идеја правне државе бива испражњена и претворена у нешто што је формалистичко-техничко. Идеал правде се негде загубио и остало се само при примени закона без обзира на његову садржину. „Сада су биле важне само још рачунска природа и буржоаска сигурност закона, а не више његова исправност“ (13). Овакву техницију и деиндивидуализовану-механизацију закона који служи још само обезбеђењу економске сигурности, Хелер препознатљива је у Келзеновој чистој теорији права.

Хелер уочава да је грађанство постало песимистично у вези са идејом правне државе. Оно је омрзнуло закон и тражи владавину генија, опасност, авантуру... Грађанство је издало само себе и захтева диктатуру, али ту своју тежњу за диктатором вешто заодева митовима. Хелер настоји да разобличи те митове, а први на удару је национализам, који је за њега само религија за овладавање стадом. Даље, диктатура се често правда захтевом за уклањање демократске корупције. Хелер међутим то не узима у обзир као довољно ваљан аргумент. По његовом мишљењу диктатура је корумпиранија него демократија. „У демократској правној др-

жави, свака од конкурентских пратија има највећи интерес да открије корупцију других; свака мора придати значај томе да има беспрекорну репутацију. (...) Али, пошто диктаторска партија нема надзорника а одстрањени су подела власти и основна права, у диктатури је и пристојним елементима одузета свака могућност да пословне махере позову на одговорност у штампи, у парламенту или, такође, пред судом.“ (21). Мора се признати да на овом месту Хелер делује понешто наивно. Чак и у демократијама партијске елите могу штитити једни друге и прикривати случајеве корупције. Он може бити у праву, можда су диктатуре стварно корумпираније него демократије, али то опет не значи да су демократије решиле проблем корупције, односно да ће се он решити сам од себе кроз конкуренцију међу патријама и њихову тежњу да очувају беспрекорну репутацију. Поготово је тако нешто мало вероватно у данашње време уз нараслу моћ масовних медија.

У вези корупције Хелер такође тврди да диктатура квари политички дух и вољу народа, јер је свака диктатура изграђана на лажи да се воља читавог народа поклапа савољом диктатора. Захваљујући војним, економским и политичким притисцима диктатуре су cadre да скоро читав народ утерају у живот у лицемерству и лажи. Овај облик корупције је, сматра Хе-

лер, много опаснији по духовно здравље народа него економско богаћење политичара.

Диктатура се може правдати и покушајем спасавања целокупне европске културе. Хелер сматра да је на овом месту реч о буржоаском самообожавању које себе поистовећује са културном елитом, а социјалну правну државу олако проглашава за владавину мање врених (24). Није дакле случајно што је Освалд Шпенглер у исто време и пророк пропасти Запада и заговорник владавине генија. Хелер сматра да је на овом месту реч о бркању, класе, расе и масе.

Још један од велова иза којих се крије диктатура Хелер види у позивању на остваривање „праве демократије“ која би морала бити очишћења од свих либералних начела, а то значи од читавог каталога права и слобода. У таквој ситуацији, диктатор себи може дозволити плебисцитарну легитимацију, али то, сматра Хелер, није никаква, а најмање истинска демократија. Штавише, скривање иза „демократије“ открива још једну слабу страну диктатуре. „Међутим, баш у томе што се без таквих плебисцита не може бити чак ни у фашистичкој Италији, показује се непродуктиван ресантимански карактер идеје диктатуре“ (27).

Следеће оправдање диктатуре које Хелер разобличава је тзв. корпоративна држава или

држава професионалних стажеа. Истини за вољу, Хелер признаје да се ова идеја надовезује на стварне потребе за самоуправом у социо-економској области, те да сама идеја корпоративизма није у супротности са демократијом, али је за Хелера проблематично оно што противници правне државе смерају са корпоративном идејом. Зато он тврди да је реч о манипулацији једном идејом, те да је оно о чему говоре заступници корпоративне државе заправо неоствариво и у крајњем значи распад државе. Хелер се позива на заступника идеје корпоративне државе, Отмара Шпана, који говори да ће се корпоративна држава градити одозго надолу, а не одоздо нагоре, а то опет значи да је реч о диктатури која се користи корпорацијама како би економски овлада масама.

На крају Хелер закључује да диктатура нема шта да супротстави правној држави осим идеолошки прикривену силу. „Ако данашња култура и цивилизација, које је превасходно створило грађанство, треба да се одрже, а немоли да се обнове, онда досегнути степен прорачунљивости и друштвених односа мора на сваки начин не само да се сачува него чак и повећа“ (31). Диктатура и са њом повезани национализам, сматра Хелер штете националној култури колико и националној привреди, а од њих имају користи само још неки крупни капиталисти. Ако

Европљани желе да економски и културно конкуришу Американцима морају заборавити на свој парохиски национализам и срушити царинске зидове међу собом. Хелер тврди да се једна националистичка диктатура не може супротставити економским нужностима без штете по националу привреду. Зато он и не види алтернативу социјалној правној држави јер „правно-државно позакончење привреде не значи ништа друго него подређење средстава за живот циљевима живота“ (33.) односно претпоставку за обнову културе. Капиталистичка производња је дакле одговорна за културни пад јер ни мануелним ни интелектуалним радницима није остављала времена за културно-стваралачку делатност.

Хелер дакле приступа одбрани правне државе у време када је ова са свих страна оспоравана и захтева од нација Запада на остану на своме путу. Међутим, Хелер се задржава само на грађанским захтевима за диктатуром, док се унапред ограђује од диктатуре пролетаријата када тврди „бољшевичка диктатура, која је у целини ипак само реприза облика владавине Петра Великог, није никада познавала алтернативу правна држава или диктатура и може остати искључена из нашег разматрања“ (6). Изостављање диктатуре пролетаријата из свог разматрања чини да Хелер губи из вида колико је грађанство осећало страх не од пролетаријата

у политици и праламенту већ од *диктатуре пролетаријата* што није иста ствар. Истини за вољу пролетаријат је испоставио захтеве за својом диктатуром и то не само у Русији, пре него што је грађанство почело мислити о својој диктатури. Пракса бољшевичке диктатуре није била таква да би се преко ње могло нехајно прећи, уз коментар да она никада и није познавала алтернативу правне државе.

У данашње време Хелерова књига остаје изузетно значајна, не само због свог противљења диктатури, већ и зато што индиректно поручује да се правна држава, једнакост и слобода не могу узимати здраво за готово.

■